

Lletres

El Montgrí, paisatge real i imaginat de *Solitud*

Josep Torroella Prats

El mar des del Montgrí.

«¿Què era aquella ratlla de llum,
llarga i feridora, que m'igpartia
travessant el cel i la terra?».

Ara farà cent anys, el mes d'agost de 1905, es publicà a Barcelona *Solitud*, la gran novel·la de l'escriptora escalenca Caterina Albert i Paradís, més coneguda pel pseudònim fingidament masculí de Víctor Català. En la portada de la primera edició, dibuixada per Josep Triadó, s'hi podia veure la cara trista, ullerosa i patètica d'una jove en primer pla, i un abrupte, sinistre paisatge d'alta muntanya al fons; una clara referència, sens dubte, al dramàtic contingut de l'obra. La novel·la fou molt ben acceptada pels crítics i pels lectors. Els primers no paraven de lloar-la, els segons la devoraven. Joan Maragall, a qui els *Drames rurals* de l'autora no havien agradat gaire, alabà d'allò més *Solitud* en una llarga carta enviada a Caterina Albert poc després de llegir l'obra. Per al cèlebre poeta i prosista, *Solitud* era una obra mestra. Venint de qui venia l'elogi, l'autora podia estar ben cofoia.

Els escenaris de la novel·la són fruit de la imaginació de Víctor Català, però a partir dels elements del massís i de l'ermita, únics referents muntanyencs de l'escriptora

Un clàssic de la literatura catalana

Fins al 1909 es feren diverses edicions en català de la novel·la. Després d'un llarg parèntesi, poc abans de 1936 n'havia d'aparèixer una nova edició amb algun afegitó, però l'esclat de la Guerra Civil ho engegà tot a rodar. Va caldre esperar fins a l'any 1945 per poder-la publicar de bell nou. De llavors ençà se n'han fet una colla d'edicions. El que havia de ser un drama rural més acabà esdevenint un clàssic de la literatura catalana.

Altrament, l'obra traspassà les fronteres catalanes. Molt aviat fou traduïda a diversos idiomes: el castellà, el francès, l'anglès, l'alemany, l'italià, el rus i fins l'esperanto; més tard fou traduïda al txec i al romanès. L'obra serví de trampolí a la seva autora. En atorgar-se per primera vegada el premi Fastenrath en els Jocs Florals de Barcelona de 1909, el guardó recaigué en *Solitud*. I a causa, sobretot, de *Solitud*, la seva autora ingressà a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona l'any 1923.

Des de la seva publicació, *Solitud* ha estat objecte de molts estudis. Certament, l'obra dona per a molt. Té diversos aspectes que mereixen un estudi minuciós: l'estructura de la novel·la, els personatges, l'estil, el llenguatge, les descripcions, el simbolisme... Hi ha un aspecte de l'obra, però, que interessa particularment els que vivim als peus del Montgrí i coneixem una mica aquest massís. Em refereixo, naturalment, a la relació que hi pugui haver entre el feréstec paisatge muntanyenc descrit a la novel·la de Víctor Català i el Montgrí. D'aquesta relació se n'ha parlat i escrit moltes vegades, i ara segurament se'n tornarà a parlar i escriure, d'una banda per la celebració de l'esmentat centenari, però també, malauradament, arran d'un fet d'allò més infaust: l'incendi del diumenge 26

L'ermita de Santa Caterina.

«Una gran plaça s'aplanava davant l'ermita, tota enrodada de parets i xiprers».

de setembre de 2004, que en poques hores devastà unes 700 hectàrees de la muntanya del Montgrí, un espai ja amenaçat per altres perills, com ara les urbanitzacions que l'assetgen pels costats de tramuntana i de migdia i la intensa explotació de la pedrera d'Ullà.

Solitud i el Montgrí

Com saben tots els que han llegit la novel·la, l'acció de *Solitud* es desenvolupa en un paisatge d'alta muntanya, que segons els crítics —Manuel de Montoliu en primer lloc—(1) és el principal protagonista no humà de l'obra. Aquest paisatge muntanyenc està tan ben descrit que sembla com si l'autora hagués viscut tota la vida amb un *peu més alt* que l'altre. Joan Maragall ja es feia creus d'aquest realisme en una carta enviada a l'escriptora l'agost de 1905, pocs dies després de la publicació de l'obra. Tanmateix, ignorem què li va contestar Víctor Català, ja que s'ha perdut una part de la seva correspondència.

Caterina Albert passà la major part de la seva vida a l'Escala i a Barcelona. Per bé que féu algun viatge, que se sàpiga no trepitjà mai un paisatge d'alta muntanya, ni tan sols els cims pirinencs que s'albiren des de l'Escala i que els dies clars semblen a tocar de la seva població natal. D'altra banda, els seus pocs viatges (a algunes ciutats del nord d'Itàlia, a París, Brussel·les i Ginebra) els va fer alguns anys després d'haver escrit *Solitud*.(2)

Segons sembla, Víctor Català només coneixia de prop una muntanya, el Montgrí, on havia anat alguna vegada, si més no fins a l'ermita de Santa Caterina. Aquest massís, naturalment, no té res d'alta muntanya: és un seguit d'elevacions litorals que amb prou feines sobrepassen els 300 metres d'altitud, on no hi ha cingles esborronadors, ni valls immenses, ni estimballs, ni congostos, ni dolls d'aigua que brollen amb estrèpit eixordador de les roques; tan sols «una muntanyeta de no res d'allà de l'Empordà», en paraules de Maria Aurèlia Capmany.(3)

Per tant, el paisatge de *Solitud* és fruit de la imaginació de Víctor Català, inventat a mesura que l'autora anava escrivint la novel·la, com ella mateixa explicà. Tanmateix, en una conversa amb Tomàs Garcés(4) l'autora reconeixia que, malgrat que la muntanya de *Solitud* no era ben bé la mateixa que la del Montgrí, s'havia servit de molts dels seus elements. Aquesta és, certament, la impressió que *tenim els que coneixem el Montgrí*. Quan ens endinsem en la lectura de la novel·la, sobretot quan llegim alguns dels passatges descriptius que de tant en tant trobem a l'obra, no podem deixar de pensar en aquest massís i les seves rodalies. L'associació és instantània.

De bell antuvi, la vegetació que apareix a *Solitud* és la pròpia d'un paisatge de baixa muntanya mediterrània com és el Montgrí, i no la d'un paisatge d'alta muntanya. Pel que fa als arbres, Víctor Català ens parla de pins, oliveres, figueres, ametllers i xiprers, la vegetació arbò-

En posar-me a escriure *Solitud* vaig fer entrar en la narració el paisatge. Quin? Tothom ha reconegut en la muntanya on es desenrotlla l'acció de *Solitud* la muntanya de Santa Caterina que es dreça, pàl·lida, entre l'Escala i Torroella. S'hi acosta. No es ben bé la mateixa; vaig procurar desfigurar-la una mica, però així i tot vaig servir-me de molts dels seus elements. No obstant, només hi havia pujat una vegada: un dia, pel meu sant.

Víctor Català

Entrevista amb Tomàs Garcés

ria més freqüent al Montgrí. A les vores dels camins i entre els arbres hi creixen romegueres, espinavesses (o arns, com també les anomena l'autora), atzavares, estepa, romaní, garric, timó... És a dir, sobretot plantes xeròfiles i oloroses, les que predominen en aquest massís tan mineral. Quant a la ramaderia, a la muntanya de *Solitud*, com al Montgrí en altres temps, els pastors hi duen a pasturar —a *engegar*, com es diu a l'Empordà— ramats de cabres i ovelles.

També ens recorden el Montgrí els llits secs i empedrats dels torrents i rierols, el color gris que predomina a la muntanya, les planes ben parcel·lades i riques en aigua que s'estenen als peus del massís, el fet que la muntanya estigui «baumada i plena de cavorques com un formiguer en gros»(5) a causa de la naturalesa calcària del massís... Fins i tot la proximitat del mar, a la qual l'autora fa referència en més d'una ocasió; per exemple, quan la Mila preguntà al pastor: «Què era aquella ratlla de llum, llarga i feridora, que migpartia travessament el cel i la terra?».(6)

Els marges de pedra seca que apareixen algunes vegades en les descripcions que Víctor Català fa del paisatge eren abundants al Montgrí temps enrere, quan els pagesos afeixaven els vessants menys abruptes per tal de poder-los cultivar. Testimonis d'una laboriositat secular, els marges van quedar amagats per la brossa després que s'abandonessin els conreus, però han tornat a aparèixer —això sí, ben ennegrits— després de l'incendi del 26 de setembre de 2004.

Pel que fa als topònims emprats per Víctor Català, gairebé tots —el Roquís Petit, el Roquís Gros, la Fita dels Moros, el Barranc Negre, el Torrent de Mala Sang, el Bram i molts més— són inventats. Només un,

Torroella de Montgrí des de la Creu.

«Murons, la grossa vila antiquíssima, ratllada tota com amb carbonet pels soles de sos carrers».

Després de llegir la descripció de l'ermita, del campanar, de la capella i dels seus voltants, hom té l'absoluta certesa que es tracta de Santa Caterina

la Creu, és real. La Creu, en efecte, és un coll del Montgrí anomenat així perquè s'hi alça una creu de pedra damunt una enorme penya. El camí pedregós que surt de Torroella de Montgrí i duu a l'ermita de Santa Caterina passa per aquest paratge. D'aquí parteix també el corriol que puja fins al castell del Montgrí.

En arribar a la Creu, el caminant sol parar-s'hi una estona. A reposar, és clar —perquè l'ascensió és dura—, però també a contemplar el paisatge que es divisa des d'aquest punt enlairat. Els dies clars, la panoràmica és magnífica: cap al nord, el Montgrí amb la vall de Santa Caterina en primer terme; a migdia, la plana del Baix Ter amb Torroella de Montgrí en primer pla.

El dia que la Mila puja a la Creu, descobreix un panorama fascinant. Primer de tot, una població: «Aquella mena d'enrajolat ocrí i sienós que tenia sota els ulls era Murons, la gros-

Campanar de l'ermita de Santa Caterina.

«Arribaren sota el cimbori, en forma d'apagallums».

sa vila antiquíssima, ratllada tota com amb carbonet pels solcs de sos carrers». Més enllà de la vila hi ha

una «gran escampada de taques rectangulars, matisada amb tota l'escala dels verds», conreus que estan limitats per una «barra travessera d'argent blanc», «el petit Nil que feia fecunda i rica l'encontrada».(7)

Després de llegir això, a qui ha estat alguna vegada a la Creu se li fa difícil no pensar en Torroella de Montgrí, amb els seus carrers estrets i rectilinis; en els horts i conreus que envolten la vila (o l'envoltaven un segle enrere, quan encara era una població predominantment agrària); i en el Ter, és clar, que, flanquejat de frondoses alberedes, s'escola ran de la població camí del mar ja proper.

Una altra població fàcilment identificable, descrita en les primeres pàgines de l'obra, és Belcaire d'Empordà, que Víctor Català anomena Ridorta: «Aquell poblet amuntgat dalt del turó i voltat per l'anella vistosa d'una faixa de pla»,(8) situat molt a prop del massís, no pot ser altre que la vila del bel·licós comte Ponç Hug V d'Empúries.

Escala d'accés a la plaça de l'ermita.

«Una graonada amb bordons de pedra picada baixava de la plaça fins als pinetons de més avall».

El Montgrí des del campanar de l'ermita de Santa Caterina.

«L'ermita s'aixecava enmig d'una davallada que s'escorria entre accidents fins al Coll».

L'ermita de Santa Caterina

Si bé hom podria dir que qualsevol semblança entre la muntanya de *Solitud* i el massís del Montgrí és casual, aquesta objecció és impensable en el cas de l'ermita on, després d'un viatge esgotador, s'instal·len la Mila i el drogo i abúlic d'en Maties, el seu marit. L'ermita de *Solitud* és, sense cap mena de dubte, l'ermita de Santa Caterina, construcció fundada a les acaballes del segle XIV –si hem de fer cas d'una llegenda– per tres monjos que provenien de Montserrat, i reformada en el segle XVIII.

De l'ermita de *Solitud* Víctor Català en diu Sant Ponç. Per què li canvià el nom? Perquè coincidia amb el seu? No ho sabem. Curiosament, però, en ple massís del Montgrí, prop de l'Estartit, hi ha una masia fortifica-

da anomenada Torre Ponça. L'escriptora escalença, que devia conèixer l'existència d'aquesta casa forta, probablement s'inspirà en aquest topònim a l'hora de posar nom a l'ermita de la seva novel·la.

Després de llegir la descripció de l'emplaçament de l'ermita, de l'interior de les dependències, del campanar, de la capella i dels seus voltants, hom té l'absoluta certesa que es tracta d'aquesta construcció. Comptat i debatut, hi ha moltes més semblances que no pas diferències.

«L'ermita», explica l'autora parlant de la seva ubicació, «s'aixecava enmig d'una davallada que s'escorria entre accidents, fins al Coll». I, més endavant, afegeix: «en la conca de la clotada hi havia tròssos de terra planejats en vedrunes, amb oliverons esgarriats al capdavant, i més ençà amet-

llers». I encara: «A quatre canes de l'ermita hi havia les parets mig enrunades d'un corral, amb dos pous sense brocal i grans basses fondes, plenes d'aigua plujana».

Línies més avall, parlant de la part de ponent de l'ermita, explica Víctor Català: «Una gran plaça s'aplanava davant l'ermita, tota enronçada de parets i xiprers». I tot seguit diu: «una graonada amb bordons de pedra picada baixava de la plaça fins als pinetons de més avall».(9) Això és exactament el que hi ha en aquesta part de l'ermita de Santa Caterina.

Encara més. Santa Caterina s'escau el 25 de novembre. Com molta gent sap, cada any, per aquesta diada, milers de persones fan cap a l'ermita, s'hi reuneixen al voltant i hi passen el dia. Hi dinen, hi ballen sardanes, hi visiten la capella... La festa de les roses narrada en el capítol VIII de l'obra certament ens recorda d'allò més aquesta celebració popular.

En resum, Víctor Català imaginà el paisatge de *Solitud*. En imaginar aquell paisatge d'alta muntanya, però, l'escriptora tenia tothora *in mente* el paisatge del Montgrí. I és d'allò més lògic. Al capdavant, el Montgrí era l'únic referent muntanyenc que tenia l'escriptora.

Josep Torroella Prats és llicenciat en història contemporània.

Notes

- (1) Víctor CATALÀ: *Obres completes*, Editorial Selecta, Barcelona, 1951. Pròleg.
- (2) Josep MIRACLE: *Caterina Albert Paradís («Victor Català»)*, Dopesa, Barcelona, 1978, p. 178.
- (3) D.A.: *El temps del Modernisme*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 226.
- (4) *Revista de Catalunya*, núm. 26, any 1926.
- (5) Capítol XIII («El Cimalte»).
- (6) Capítol XIV («En la Creu»).
- (7) Capítol XIV («En la Creu»).
- (8) Capítol I («La pujada»).
- (9) Capítol III («Claror»).